

С. А. Давимука

Інноваційний імператив стратегії відбудови України

Розкрито сутність інноваційного імперативу соціально-економічного розвитку держави. Визначено та проаналізовано системні проблеми розбудови української економіки на шляху формування заявленої в державних програмних документах інноваційної моделі розвитку та їхній вплив на національну самодостатність і національну безпеку. Обґрунтовано положення, що вже сьогодні потрібні конкретні дії щодо відтворення інноваційних процесів у реалізації загальної стратегії післявоєнної відбудови України та належить оптимізувати власний алгоритм упровадження реформ.

Ключові слова: інновації, наукові розробки, інноваційний імператив, відбудова, інноваційний потенціал.

Постановка проблеми. Історичні події світового розвитку вказують на наявність такої тенденції: у війнах і воєнних конфліктах інновації здебільшого слугували каталізаторами технологічних змін, оскільки потреба в ефективнішій зброї та успішних наступальних стратегіях була сильною мотивацією до розроблення нових засобів, алгоритмів та інструментів. І, як показують воєнна практика та сучасні трагічні події в Україні, стимул упроваджувати інновації посилюється, до того ж не лише у сферах оборони й кібербезпеки.

Отже, одним із чинників перемоги України в російсько-українській війні, забезпечення її післявоєнного відновлення та отримання вітчизняною економікою належного місця у світовій економічній системі має бути ефективне використання інновацій як імперативу соціально-економічного розвитку та вирішення економічних, екологічних, соціальних і культурних завдань. Тому особливої актуальності набуває розгляд комплексу питань щодо особливостей і передумов формування і реалізації інноваційного потенціалу як системного показника, що характеризує рівень результативності управлінських дій у разі реалізації як оперативних, так і стратегічних завдань.

Аналіз останніх досліджень. Системні дослідження показують, що у ХХІ ст. жодна країна, що претендує на помітну роль на світовій арені та прагне до забезпечення економічного зростання, підвищення рівня та якості життя своїх громадян і забезпечення їхньої безпеки, не може розв'язати цих завдань без концентрації зусиль на вдосконаленні, зміцненні та максимально ефективному використанні свого інноваційного потенціалу. Про це послідовно йшлося в науковому та підприємницькому середовищі ще з кінця 90-х років ХХ ст., коли в Україні було представлено велику кількість наукових праць і досліджень із цієї тематики – починаючи з різноманітних підходів до визначення поняття «інноваційний потенціал» до вироблення конкретних практичних рекомендацій щодо його формування та реалізації в усіх сферах життєдіяльності. Зокрема, інноваційний потенціал як одне з основних понять інноваційної теорії і як економічна категорія постійно перебуває в стадії розроблення і вивчення відомими вітчизняними вченими, які тривалий час займаються проблемами інноваційного розвитку (Ю. Бажал, В. Захарченко, О. Марченко, О. Кузьмін, Й. Петрович та ін.) і сформували наукові школи у зазначеній царині знань.

Ще на початку першої фази російсько-української війни справедливо зазначалося: «... ми маємо використати війну у своїх інтересах: винести з цього істину і не тільки перемогти, але й зробити інноваційний стрибок у розвитку нашої економіки» [1]. А вже в наші дні переконливо обґрунтовується теза стосовно того, що складні поточні умови господарювання в жодному разі не повинні бути підставою для відмови від подальшого розвитку підприємств,

зокрема в частині запровадження інновацій: «... в умовах обмежених ресурсів відбувається більш чітка концентрація передусім на тих інноваціях, які дають найвищий ефект за затрати найменшого ресурсу, тобто нам доводиться обирати пріоритети й визначати, бо від деяких інноваційних проектів наразі можна відмовитися на користь розвитку інших» [2].

Заслужують на увагу результати опитування, які показали, що, незважаючи на війну, інновації залишаються актуальними для значної частини виробничого сектору (принаймні так стверджують його представники). Зокрема, 23% підприємств указують, що запровадження інновацій (упровадження технологічно нових і / або технологічно удосконалених продуктів, виробничих процесів) є пріоритетом в їхній роботі. Окрім того, для 46% підприємств інновації є актуальними в окремих (конкурентних) ситуаціях. Водночас для майже третини (31%) респондентів інновації неактуальні взагалі, а значна частина з них не здійснювала інноваційної діяльності і до війни [3]. Переконаливими є думки стосовно того, що сподіватися лише на репарації та міжнародну допомогу означає відкинути передумови для майбутнього прискореного зростання ВВП, що сприятиме підвищенню зарплат і покращенню соціальної складової. Серед іншого пропонується створити умови для розвитку виробництва, передусім продукції з високою доданою вартістю [4].

Отже, науковці та практики, експертне середовище актуалізують тему інновацій у нових жорстких умовах воєнного часу та їхніх особливостей у післявоєнній відбудові, що своєю чергою вимагає аналізу наявності та перспектив реалізації інноваційного потенціалу країни в розрізі його складових.

Метою статті є розкриття передумов та обґрунтування необхідності застосування інноваційного імперативу для забезпечення нашої перемоги у війні та у післявоєнний період у частині формування та реалізації інноваційного потенціалу національного розвитку.

Основні результати дослідження. З позицій ретроспективного аналізу тридцятирічного досвіду ринкових реформ в Україні в довоєнний період можна з упевненістю сказати, що підсумки їх багато в чому були пов'язані з дією суб'єктивних факторів. В останній чверті ХХ ст. країна не змогла належно відреагувати на історичний виклик саме нової економіки – економіки знань, в якій основний акцент робиться на людські ресурси, на інтелект людини, що вважається головною продуктивною силою в сучасному світі, забезпечуючи економіку інноваціями та інформацією. А тому, маючи всі необхідні передумови, вважаємо, пішла не тим стратегічним шляхом.

Результат – викривлена трансформація системи господарювання, деформована національна інноваційна система внаслідок відсутності політики технологічних перетворень: керівники держави діяли в умовах повної відсутності яких-небудь стратегічних орієнтирів (хоч у документах такі орієнтири прописані – та хто їх дотримувався, а тим паче виконував чи навіть контролював хід виконання). Більшість з них віддавали перевагу ліберальному курсу реформ, центр ваги яких був зосереджений на зміні відносин власності та проблемах фінансової стабілізації, вважаючи, що ринок сам усе розставить на свої місця. За таких умов держава практично усунулася від вирішення проблем структурно-технологічних перетворень економічних комплексів, спрямованих на формування сучасних технологічних виробництв, які б дозволили створювати конкурентоспроможну економіку та забезпечувати стійке економічне зростання і національну безпеку та самодостатність. Як наслідок, відбувалося різке загострення технологічної кризи, падіння темпів виробництва, утрата внутрішніх і зовнішніх ринків, дедалі більша технологічна залежність від зарубіжних країн, а від цього – утрата міцності та, відповідно, на нашу думку, і втрата територій. Здійснювані господарські реформи не тільки не призвели до модернізації, але й відкинули

країну далеко назад з погляду можливостей для подальшого поштовху й забезпечення економічного зростання.

В Україні завжди був величезний інтелектуальний потенціал, проте він, не маючи відповідних умов для реалізації, постійно переміщується в інші країни й там забезпечує економічне зростання. Причина – неефективна політика. Потрібні не лише правильно обраний курс як гасло (хоч і затверджене в нормативно-законодавчих документах), але й лідери, адекватні механізми, правова відповідальність і, звичайно, сформований соціальний капітал – згуртована нація, що сповідує інноваційну культуру та її готовність вибудовувати краще життя у своїй країні та зміцнювати її незалежність. Парадоксально, але ми спостерігаємо таку згуртованість у часи великої біди й безвихідності.

За весь період існування України як незалежної держави чітко проявився шлях перманентної боротьби за політичну владу та збагачення, в якій такі інноваційні чинники, як освіта, наука, людський розвиток, культура, розглядалися як витратні статті бюджету, а влада усіх періодів президентства виявилася не в змозі забезпечити випереджальний розвиток технологій і високотехнологічних галузей і секторів національного господарства. Протягом усього періоду існування України як самостійної держави спостерігалися деградація наукової сфери, утрата промислового виробництва, нееквівалентний зовнішньоекономічний обмін і залежність від багатьох зовнішніх чинників; країна виконувала функції постачальника природної сировини й робочої сили, талантів для ТНК і розвинutih країн, які концентрують глобальний інтелектуальний потенціал. А затверджені на законодавчому рівні стратегічні пріоритети та визначені державою цілі в напрямі інноваційного розвитку здебільшого залишалися лише на папері. Як наслідок, суттєве зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств, і навіть там, де вона була, це не сприяло підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, оскільки сконцентрована у сферах, пов'язаних з розширенням асортименту продукції, а не спрямована на досягнення сучасних стандартів, передусім технологічних стандартів якості підвищення ефективності виробництва.

А тим часом фактори, які могли б забезпечити економічне зростання, поступово себе вичерпували: потужний у минулому науково-технологічний і виробничий потенціал закінчувався чи застарівав, а для формування нового було втрачено багато часу, та і світ не стоїть на місці – нові інноваційні чинники визначають рівень конкурентоспроможності. На противагу світовій тенденції, коли країни, постійно збільшуючи свій науковий та інноваційний потенціали, покращували в результаті інвестиційну привабливість, Україна, навпаки, його втрачала, погіршуючи, відповідно, свій інвестиційний клімат, хоча і вдавалася до нестандартних і навіть «креативних» методів його формування.

В українському науковому, політичному та експертному середовищі постійно відбуваються дискусії навколо проблеми реалізації перманентних модернізаційних процесів, які за тридцятирічний період незалежності держави так і не були результативно здійснені. Для досягнення цілей модернізації в економічній сфері недостатньо запровадження тільки комплексу економічних заходів, а постає необхідність розвитку сучасного соціокультурного процесу, де культура (загальна, інноваційна, корпоративна) має бути ключовим імперативом.

Використовуючи прийоми системного аналізу, автори цієї статті постійно прагнули показати на конкретних дослідженнях та на власному досвіді оцінювання соціально-економічних процесів, на особистих спостереженнях і враженнях (на так званому «ефекті присутності») [5], хибність обраного шляху розвитку нашої держави через відсутність адекватних часу пріоритетів, бездіяльність влади щодо формування та реалізації основного ресурсу – людського капіталу, зрощеного на основі якісної освіти та науки, принципах сучасного менеджменту, що в кінцевому підсумку стало результатом «інноваційного

парадоксу» [6] – явища, коли є все потрібне для інноваційного розвитку, але інноваційний імператив не усвідомлений, потенціал не використовується, а тому не може бути створена сучасна модель держави як джерела стабільності, могутності, безпеки, самодостатності її громадян. І класична фраза «маємо, що маємо» була не виправданням, а доказом обмеженості та показового патріотизму, слабкості волі та відсутності здорових амбіцій довести собі та іншим (з боку управителів – громадянам держави) справжню рішучість і прагнення зробити Україну потужною державою, що стримувала б бажання будь-якого ворога зазіхати на її територію.

Багато експертів за потенціалом розвитку люблять порівнювати Україну з Польщею, Туреччиною і Південною Кореєю. У цьому контексті, наприклад, зіставивши дані щодо експорту цих трьох країн, О. Куц доводить, що ми зовсім на них не схожі [7]. Зокрема, що виробляють зазначені вище країни: це продукція машинобудування, електротехніки, нафтохімії, переробки та споживчі товари з високим рівнем доданої вартості (легка та меблева промисловість тощо). А що продає на зовнішніх ринках Україна: 20% (9,17 млрд дол. США) – злаки; 13,4% (5,98 млрд дол. США) – жири та олії тваринного або рослинного походження і продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження; 10,2% (4,55 млрд дол. США) – чорні метали; 8,5% (3,78 млрд дол. США) – олійні насіння і плоди; інше насіння, плоди і зерно; лікарські рослини і рослини для технічних цілей; солома і фураж; 6,93% (3,08 млрд дол. США) – руди, шлак і зола; 5,79% (2,57 млрд дол. США) – електричні машини та устаткування, їхні частини; звукозаписувальна та звуковідтворювальна апаратура, апаратура для запису та відтворення телевізійного зображення і звуку, їхні частини та приладдя; 4,25% (1,88 млрд дол. США) – деревина та вироби з неї; деревне вугілля; 2,67% (1,18 млрд дол. США) – реактори ядерні, котли, обладнання та механічні пристрої; їхні частини; 2,46% (1,09 млрд дол. США) – залишки та відходи харчової промисловості; готові корми для тварин; 2,38% (1,05 млрд дол. США) – вироби з чорних металів. Тобто це або сировина, або напівфабрикати і деякий відсоток продукції старого промислового потенціалу. Обсяг експорту – 44 млрд дол. США (до війни було близько 60 млрд дол. США, структура та сама). Це й пояснює нашу економічну неспроможність. І хоча в передвоєнні часи відбувалося суттєве зростання виробництва та експорту IT-продукції та креативних товарів (приблизно по 4% ВВП), на технологічну конкурентоспроможність, а відповідно, і на технологічну безпеку України це не впливало.

Звичайно, можна заперечувати, і насправді не все так погано «в нашому домі». Були періоди в житті сучасної України, коли в умовах проголошеного курсу на інноваційний розвиток суспільства питання розвитку сучасної інноваційної моделі знаходили позитивний резонанс і в управлінських колах, і в середовищі науковців і практиків, причетних до проблем організації науково-технологічної та інноваційної діяльності. Зокрема, на початку 2000-х років на основі колективного підходу були розроблені та ухвалені ключові засади формування України як інноваційної держави, які сьогодні залишаються базисом для інноваційної політики.

Ще напередодні війни інженери та підприємці створювали цифрові комплекси та формували технологічні пакети надання цифрових інжинірингових послуг, а отже, так здійснювали розбудову сучасної технологічної інфраструктури й закладали основи цифровізації суспільства. Але через відсутність інноваційної інфраструктури, яка б мала бути сформована в попередні періоди, а також через катастрофічну втрату освічених кадрів цей процес слід назвати локальним, точковим, який без державної підтримки приречений бути кволим, нестабільним, а головне – його масштабність і результативність не достатньо були помітні в підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні якості життя.

Успішність реалізації моделі інноваційного розвитку економіки (яку постійно проголошували всі президенти як мінімум останні 25 років) багато в чому залежить від обраного курсу розвитку держави й правильно виробленої інноваційної політики. Досвід провідних держав світу показує, що системність і гнучкість такої політики забезпечили їм потужний розвиток протягом 80-90-х років ХХ ст. та дозволили сформувати новітній технологічний базис для подальшого прориву в соціально-економічному розвитку на якісній основі. На жаль, розробка зазначених питань в Україні має формальний характер (тобто розробок таких достатньо, а на практиці – інша модель) і не відповідає тим критеріям, які б вказували на результативний її характер. З року в рік, від одного президента до другого науковці повторюють (так само як і державні управителі зачитують підготовлені тими ж науковцями аналітичні висновки), що «сьогодні на базі вітчизняного наукового потенціалу ми ще маємо можливість на рівноправних засадах взяти участь у міжнародному розподілі праці у сфері науково-технологічного розвитку за умови збільшення суспільної уваги до потреб вітчизняної науки, формування кваліфікованого суспільного запиту на вітчизняні наукові дослідження, за умови унормування дуже важливого питання ефективного впровадження наукового доробку в практику суспільного життя ... українська наука може бути не лише рентабельною для державного бюджету, а й стати вагомим джерелом його наповнення. Крім того, розвиток потрібної нашому суспільству наукової діяльності може стати локомотивом усього вітчизняного виробництва, могутнім поштовхом до розвитку інформатизації в Україні саме в суспільно значущому сенсі і т. ін.). Потрібно лише створення умов для розвитку науки, лобювання її інтересів державою в міжнародному співробітництві, що допоможе відстояти гідне місце наших учених у глобальному розподілі праці й відкриє нові перспективи для утвердження національного престижу на міжнародній арені, сприятиме розвитку української нації та держави» [8].

Про це йдеться також у Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року, де зазначено: «... результатом реалізації документа стане, зокрема, збільшення кількості фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, насамперед за межами державного сектору; збільшення кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги з комерціалізації технологічних рішень; збільшення надходжень від продажу та використання (насамперед експорту) об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції; зростання частки підприємств, зокрема малих, що займаються інноваціями; мета Стратегії полягає у розбудові національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність» [9].

А що означають сприятливі умови? Про ці умови було зазначено ще на початку 2000-х років, а результативність реалізації аналогічних документів підтверджена практикою передових держав світу – розбудова новітньої національної інноваційної системи, де рівноправними учасниками є держава, освіта, наука, бізнес, дасть змогу відродити потужну технологічну базу держави на основі створення новітньої технологічної структури та підвищення технічного рівня виробничої бази промисловості. Розроблена та реалізована технологічна та відповідна інвестиційна політика, спрямована на активне стимулювання розвитку національного промислового виробництва, призводить до позитивних соціальних наслідків, а механізми управління інноваційним розвитком, що реально діють, спроможні перетворити науково-технологічну сферу на рушійну

силу зростання національної економіки та забезпечення добробуту її громадян і успішно та своєчасно вийти з будь-якої кризи.

Узагальнення відомих міжнародних рейтингів щодо місця України стосовно її інтелектуальної складової дає змогу зробити висновок: інтелектуальний потенціал нації знаходиться на достатньому рівні. Основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал і дослідження, а також знання і результати наукових досліджень. Ефективна їх реалізація і є головною конкурентною перевагою. Проте відсутня роль держави у створенні середовища для його реалізації як ключового інноваційного фактору соціально-економічного розвитку країни та її регіонів не сприяють забезпеченню їхньої конкурентоспроможності.

Протягом усього періоду існування України як самостійної держави започатковувались трансформаційні інституційні процеси в інноваційній сфері, що призвело до певної активізації науково-технологічної та інноваційної діяльності останніми роками, проте темпи формування сучасного формату інноваційної сфери можна визначити як занадто низькі. Щодо інноваційного розвитку, то підтвердженням зазначеного є динаміка в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (ГІІ), де позиція України до 2022 р. виглядала досить стабільно – з 2017 по 2021 рр. наша країна входила до перших 50 країн (табл. 1).

Таблиця 1

Україна у вимірі Глобального індексу інновацій

Глобальний індекс інновацій та його складові	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Глобальний індекс інновацій та його складові	63	64	56	50	43	47	45	49	57
Інституційне середовище	103	98	101	101	107	96	93	91	97
Людський капітал і дослідження	45	36	40	41	43	51	39	44	49
Інфраструктура	107	112	99	90	89	97	94	94	82
Розвиток внутрішнього ринку	90	89	75	81	89	90	99	88	102
Розвиток бізнесу	87	78	73	51	46	47	54	53	48
Розвиток технологій та економіки знань	32	34	33	32	27	28	25	33	36
Креативність	77	75	58	49	45	42	44	48	63

Джерело: складено за даними [10].

Серед наших кращих показників – традиційно висока якість людського капіталу, а найгірші – це стан інституцій та інфраструктури. Суттєве занепокоєння викликає зниження таких показників, як інтенсивність досліджень і розробок, що свідчить про низький рівень витрат відносно ВВП на дослідження і розробки; продуктивність і виробництво з доданою вартістю, що свідчить про низький рівень виробництва інноваційної продукції. А стабільно позитивні показники патентної активності означають наявність достатньої кількості та якості людського капіталу та проникнення високих технологій.

За таких умов актуальним для держави завданням залишається створення ефективної та адекватної вимогам сьогодення системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність у всіх сферах економіки.

А тепер уявімо, якщо це був би організований і контрольований процес на державному рівні, як в усіх цивілізованих країнах, та ще з самого початку – з 1991 р., коли Україна володіла потужним науково-технологічним і виробничим потенціалом, який ще й до сьогодні не втрачено в деяких напрямках? Переконаємося на постійних ґрунтовних дослідженнях, що саме цей шлях

дозволив бути Україні самодостатньою та економічно успішною державою з усіма відповідними параметрами соціально-економічного розвитку.

Якою могла б бути Україна, якщо пішла б правильним шляхом – шляхом розбудови самодостатньої конкурентоспроможної держави на основі реалізації потенціалу розвитку науки та технологій? Високотехнологічною державою з власною сучасною промислово-технологічною базою, рівноправним партнером на ринку високотехнологічних товарів з високою доданою вартістю, що активізувало б розвиток науки та інновацій, підвищувало б стандарти освіти, сприяло посиленню професіоналізму та компетенцій працівників усіх секторів економіки, які могли б реалізувати свої знання і досвід у своїй країні, забезпечуючи її економічність і продуктивність, а отже, створюючи реальні умови для посилення добробуту та якості життя, створюючи місце на землі, де хочеться жити й відчувати гордість і відповідальність за свою країну, тобто реалізувати мрію – стратегічне завдання усіх поколінь українців, які боролися за незалежну державу й крізь віки плекали віру в її розбудову.

Сьогодні нове покоління чиновників, які опікуються інноваціями, коментують невтішні висновки (зазначимо, що ці ж самі висновки постійно оцінювались та обґрунтовувались науковцями протягом щонайменше останніх 15 років): «... сьогодні майже усі процеси, що відбуваються у сфері інновацій, мають негативну динаміку. Зменшується науковий та інноваційний потенціал як кількісно, так і якісно. Протягом останніх 25 років кількість вчених в Україні скоротилась у 5 разів, а наукоємність ВВП – більш ніж у 3 рази. Підприємці та інвестори не поспішають впроваджувати розробки у виробництво. Як наслідок, наукоємність ВВП України залишається критично низькою, що призводить до втрачання наукою здатності виконувати економічну функцію, а Україною – шансу стати країною з інноваційною економікою» [11].

Серед причин, що роками стримували реалізацію ролі інноваційного фактору підвищення конкурентоспроможності української промисловості, зокрема, можна назвати такі: незатребуваність інновацій, оскільки українська економіка в її нинішньому стані не формує активної зацікавленості переважної частки суб'єктів господарювання в результатах наукових розробок або ж останні виявляються не в змозі ефективно використовувати інноваційні розробки; відсутність інститутів розвитку, що забезпечують функціонування економіки інноваційного типу у всіх її складових (організація та управління розробками; фінансування їх, маркетинг, комерціалізація та ін.); низька платоспроможність населення, що породжує його недатність платити більш високі ціни за більш якісну продукцію; мала чисельність висококваліфікованих фахівців, здатних працювати в інноваційній сфері; відсутність ефективної та погодженої державної промислової та інноваційної політики.

На жаль, в Україні стратегічні дії та «правильні пріоритети» були лише на папері, а в реальній практиці – «гасіння пожежі» і відкритий популізм, оскільки за наявності величезного інноваційного потенціалу не було створено запасу міцності економіки у формі арсеналу технологій (як проривних – для закріплення на зовнішніх ринках, так і технологій масового споживання – для розвитку внутрішнього ринку) і воєнних технологій – для забезпечення обороноздатності держави. А невміння скористатися потужним вітчизняним науково-технологічним потенціалом свідчить не лише про відсутність організаційних інновацій, а і про відсутність сучасного розуміння навколишнього світу в усій його різноманітності, глибини виміру тих чи інших подій, їхнього взаємозв'язку та взаємовпливу, ризиків і загроз. Відсутність відповідних знань і перевіреного практикою успішного досвіду не дає змогу швидко приймати релевантні та обґрунтовані рішення і прогнозувати ефективний розвиток на майбутнє. На нашу думку, саме ці твердження дають підстави говорити про втрачені можливості, нехтування якими не лише спричиняло важкий варіант

перманентної кризи, а й збільшувало розрив з провідними країнами світу й закріплювало образ найбіднішої країни в Європі.

За даними 12-го щомісячного опитування підприємств [12], яке провів Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) у квітні 2023 р., в умовах воєнного часу промислові підприємства часто були змушені активно скорочувати витрати на інновації, змістивши фокус із розвитку на виживання. Серед ключових перешкод для зростання виробництва у 2013-2023 рр. – застарілі технології. Водночас бізнес бачить можливості відновлення інноваційної діяльності за допомогою галузевих програм підтримки, фіскальних стимулів та інших заходів на рівні держави. Зокрема, майже три чверті (73%) промислових підприємств указують, що потрібні спеціальні довгострокові програми підтримки на галузевому рівні (рис. 1).

Джерело: Нове щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2023

Рис. 1. Відповіді на питання «Що може найбільше стимулювати інноваційну діяльність компанії в теперішніх умовах?»

Джерело: [12].

В умовах невизначених параметрів середовища сьогодні спостерігається застій, деградація та руйнування цілих галузей. Звичайно, за таких умов бізнес очікує галузевих програм, посиляючись і на досвід відбудови інших повоєнних країн. Але для підприємств, які продовжують експортувати свою продукцію під час війни, інновації залишаються пріоритетом у роботі, і вони продовжують збільшувати витрати на інноваційну діяльність. На думку експертів, більшість підприємств, які припинили експортувати під час війни, водночас скорочували витрати на інновації. Саме ці підприємства відчувають брак попиту, робочої сили та безпечного середовища для роботи.

Отже, тернистий пошук шляху розвитку України продовжується. Та іншого механізму динамічного розвитку, окрім як формування та реалізації інноваційного потенціалу як засобу забезпечення безпеки та суверенітету держави та її конкурентоспроможності, у сучасному світі немає (доведено успішними країнами світу, які ще донедавна були бідними, з малооефективною економікою).

Усвідомлення цього повністю залежить від політичних еліт, парламентарів, чиновників і громадян, які мають об'єднатися для формування умов для розвитку інноваційного бізнесу, залучення інвестицій в інновації, реалізації своїх підприємницьких ініціатив на засадах креативності та інклюзивності.

Сьогодні пропонується багато шляхів відновлення економіки України в період війни та після її переможного завершення. Наприклад, за результатами організованого на платформі Лондонської школи економіки форуму з реконструкції напрацьовано базові рішення, що мали б стати підґрунтям для роботи над планом відновлення: 1. Start now. Не очікуючи дня перемоги України над агресором (у будь-якому допустимому форматі), потрібно починати відбудову країни. І, відповідно, фінансування її нашими партнерами. 2. Не відновлення, а модернізація. Немає сенсу відновлювати застаріле, Україна може розраховувати на західну допомогу в реалізації радикальних змін і проривів, адже Захід не лякає можлива конкуренція з боку України за інвестиції, бізнес, таланти. 3. Лідерство України – у формуванні власної візії, визначенні пріоритетів модернізації, формуванні архітектури розподілу фінансової допомоги. 4. Інклюзивність – залученість громадянського суспільства, включно з українським бізнесом, як до планування модернізації, так і до її впровадження [13]. На жаль, одностайності в підтримці цих положень на рівні урядових структур поки що не помічено.

Розуміючи роль інновацій на прикладі досвіду держав-членів ЄС, уже сьогодні Європейська інноваційна рада надає 20 млн євро для розвитку інновацій в Україні. Наприклад, проект Seeds of Bravery триватиме два роки. Грантовий фонд для українських стартапів та інноваційних компаній становитиме 12 млн євро. Окрім грантового фінансування, передбачено залучення додаткових інвестицій, промоція українських проєктів, навчання підприємців, програми виходу на міжнародні ринки та інтеграції української інноваційної екосистеми в європейську мережу. Розвиток інновацій – один з наших пріоритетів і шлях до розвитку цифрової економіки, зростання ВВП та зміцнення нашої армії. За програмою Seeds of Bravery планується допомогти близько 200 українським стартапам. Отже, Європейська інноваційна рада бачить цей потенціал та дає потужний поштовх для розвитку інновацій в Україні. Водночас особливу увагу ініціатива Seeds of Bravery приділяє інноваційним рішенням, що спрямовані на відбудову України. Зокрема, на гранти можуть претендувати стартапи, які надають інноваційні послуги або займаються інноваційним підприємництвом, а також проєкти, спрямовані на комерціалізацію наукових досліджень. Кожна компанія зможе залучити до 60 тис. євро грантового фінансування [14]. Отже, активність інноваційного бізнесу має всі шанси для прискорення, водночас важливо правильно обрати пріоритети та дотримуватись принципу інклюзивності.

Якою може стати Україна до 2030 р. і що для цього потрібно зробити? Серед пропозицій: Україна – світовий інноваційний, технологічний і логістичний хаб [15]. «Шлях України – забезпечити інноваційне економічне зростання. Для цього на першому етапі необхідно забезпечити верховенство права та захист власності, підвищити рівень економічної грамотності громадян; модернізувати традиційні індустрії; покластися на розвиток цифрової економіки; забезпечити кращі умови для українського експорту; забезпечити енергетичну незалежність, дерегулювати економіку та забезпечити бізнесу рівні умови; створити умови для залучення в країну талантів з усього світу. І зрештою ми отримуємо те, чого прагнемо – безпеку, визнання, інвестиції, доступ до ринків і технологій, залученість до світових мереж, спроможність спільно з розвиненим світом опиратися глобальним викликам і головне – реалізації нашого потенціалу і підвищення добробуту». Цілком підтримуємо ці пропозиції і сподіваємося, що на цей раз сильна духом і незламна Україна зможе відродитися та наздогнати розвинений світ, реалізуючи як власний потенціал креативної країни, так і інноваційний імператив стратегічного розвитку.

Тому вже сьогодні обов'язково належить звернути увагу на створення передумов, за яких формується національне середовище та інноваційний потенціал і відбувається інноваційний розвиток суб'єктів господарювання, визначити та оцінити ступінь підготовленості до інновацій, оцінити підґрунтя впливу інноваційних чинників підвищення конкурентоспроможності, моделі та системи управління і регулювання національною економікою, інноваційної політики, рівня змін, новизни та інтенсивності, імпульсу до інновацій [16]. На часі науково обґрунтувати статус інноваційного потенціалу на рівні країни як сукупність науково-технічних, організаційних, економічних, соціальних ресурсів країни, а також можливостей їх ефективного використання, результатом якого є створення інновацій для відтворення національної економіки на якісному рівні.

Узагальнення результатів дослідження показало, що надалі роль інновацій у соціально-економічному розвитку має посилюватися, адже інноваційний потенціал у багатьох випадках забезпечує конкурентоспроможність і економічну самодостатність країни та є каталізатором національної безпеки в напрямі створення новітнього військово-технологічного ресурсу. Найважливіші завдання довгострокового розвитку України полягають у скороченні науково-технологічного розриву та формуванні потужного фундаменту інноваційно-технологічного розвитку на етапі упровадження процесу цифровізації (цифрової модернізації) економіки, суспільства та державної влади.

Висновки. 1. Системний аналіз обраного шляху розвитку України після проголошення незалежності в 1991 р., який у програмних документах влади та більшості президентів презентувався як «інноваційна модель розвитку», показав, що насправді весь час відбувалося нехтування наукою, втрачався науково-технологічний потенціал. Беззаперечним фактом на практиці є те, що інноваційний імператив так і не став провідним чинником соціально-економічного розвитку держави, тобто протягом усього зазначеного періоду ми рухалися не тим курсом, заганняючи країну в стан слабкості та незахищеності, особливо від зовнішніх агресивних факторів. Головна причина такого стану – відсутність правильного розуміння на всіх рівнях державної влади важливості та ролі інноваційного фактору як системоутворювального чинника в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, а недооцінка впливу людського розвитку на економічне зростання стала однією з причин розриву в розвитку між Україною та іншими економічно розвинутими країнами.

2. За усіма міжнародними рейтингами інтелектуальний потенціал України знаходиться на високому рівні та все більше цінується у світі, проте на практиці спостерігається відсутність належної ролі держави у створенні середовища (інноваційної екосистеми) для його реалізації як провідного чинника соціально-економічного розвитку країни та забезпечення її конкурентоспроможності. Критичне питання щодо розбудови сучасного формату національної інноваційної системи (НІС) в Україні – питання інтелектуальної власності – не вирішено, що фактично залишає поза межами відповідного етапу інноваційного процесу основних його учасників – людей, зайнятих у сфері інтелектуальної праці, обумовлюючи не лише нехтування інтелектуальними ресурсами суспільства, а також їхньою роллю та внеском у формування ВВП, національного багатства й національної безпеки.

3. У відповідь на виклики часу належить навчитися мислити планетарно й діяти локально та з огляду на національні інтереси України. Головний меседж – відновлення суверенітету та самодостатності України, сам факт її незалежності та сподівання на те, що твереза оцінка ситуації допоможе суспільству зробити висновки та рухатися вперед у правильному напрямку. А проекти повоєнного

відновлення економічного розвитку України стануть основою реалізації стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на суттєве підвищення її ефективності, зростання ВВП завдяки цілеспрямованій діяльності щодо створення, освоєння у виробництві та просування на ринок технологічних, соціальних та організаційно-управлінських інновацій.

У подальших дослідженнях будемо визначати та оцінювати сучасний стан формування та можливості реалізації складових інноваційного потенціалу як частини економічного потенціалу, що містить систему ресурсів, здібностей і можливостей, які забезпечать спроможність і здатність здійснювати інноваційну діяльність, упровадження науково-технологічних розробок і технологій воєнного та подвійного призначення, інклюзивних і соціальних інновацій, розроблення та реалізацію нововведень і підтримку інноваційного процесу, а в кінцевому підсумку дадуть змогу перейти в якісно новий стан розвитку задля досягнення конкурентоспроможності національної економіки як джерела стійкості й безпеки для її громадян у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Набока М. Війна може стимулювати інноваційний стрибок економіки України – Кенігштейн. *Радіо Свобода*: сайт. 31.03.2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26930514.html>
2. Самойленко І. Інновації під час війни: пауза чи ще більше зосередження? *Зерно*: сайт. 19.09.2022. URL: <https://www.zerno-ua.com/journals/2022/%e2%84%963-4-2022/innovaczi%d1%97-pid-chas-vijni-pauza-chi-shhe-bilshe-zoseredzhennya>
3. Ангел С. Інновації під час війни не на часі, але як без них відновити країну? *ZN,ua*: сайт. 12.06.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/innovatsiji-pid-chas-vijni-ne-na-chasi-ale-jak-bez-nikh-vidnoviti-krajinu.html>
4. Белялов Т. Інноваційний розвиток підприємництва в умовах війни та в післявоєнний період. *Інституційний депозитарій Київського національного університету технологій та дизайну*: сайт. 2022. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20218/1/PIONBUG_2022_P066-067.pdf
5. Давимука С. А., Федулова Л. І. Регіональні інноваційні екосистеми: напрями розбудови в умовах європейської інтеграції: монографія. Львів, 2016. 464 с.
6. Федулова Л. І. «Інноваційна пауза» та «Інноваційний парадокс» України. *Економіст*. 2011. № 10. С. 46-52.
7. Куш О. Україна – не Польща і не Туреччина. Як успішні країни продають машини і техніку, поки українці торгують зерном. *Фокус*: сайт. 14.08.2023. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/585456-ukrajina-ne-polszcha-i-ne-turechchina-yak-uspishni-krajini-prodayut-mashini-i-tehniku-poki-ukrajinci-torguyut-zernom>
8. Горовий В. Національна наука і національний інтерес. *НАН України*: сайт. 2015. URL: https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/15012.002.pdf
9. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року. *Урядовий портал*: сайт. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku>
10. *Global Innovation Index. WIPO*: Website. 2022. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en
11. Дорошенко Д., Зенова М. Збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану та інноваційна екосистема України: XIV Міжнародний бізнес-форум. *IP офіс*: сайт. 23.03.2023. URL: <https://nipo.gov.ua/kultura-innovatsijna-ekosystema>
12. Нове щомісячне опитування підприємств. Випуск 12 (04.2023). Український бізнес під час війни. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*: сайт. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7191>
13. Базові рішення для плану відновлення України, які не можна ігнорувати. *ZN,ua*: сайт. 27.04.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/bazovi-rishennja-dlja-planu-vidnovlennja-ukrajini-jaki-ne-mozhna-ignoruvati.html>
14. Європейська інноваційна рада надасть 20 млн євро на розвиток інновацій в Україні. *Юридична газета*: сайт. 11.05.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/evropeyska-innovaciyna-rada-nadast-20-mln-evro-na-rozvitok-innovacij-v-ukrayini.html>
15. Длігач А. Україна майбутнього – погляд з 2030 року. *Економічна правда*: сайт. 24.03.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560>
16. Юринець З. В. Інноваційний потенціал і державна інноваційна політика в системі підвищення конкурентоспроможності національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 35-37.

References

1. Naboka, M. (2015, Mar 31). Viyna mozhe stymulyuvaty innovatsiynny strybok ekonomiky Ukrayiny – Kenihshteyn [The war can stimulate the innovative leap of the Ukrainian economy – Koenigstein]. *Radio Liberty*: Website. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26930514.html> [in Ukrainian].
2. Samoylenko, I. (2022, Sep 19). Innovatsiyyi pid chas viyny: pauza chy shche bil'she zoseredzhennya? [Innovation in Wartime: Pause or Greater Focus?]. *Grain*: Website. Retrieved from <https://www.zerno-ua.com/journals/2022/%e2%84%963-4-2022/innovaczi%d1%97-pid-chas-vijni-pauza-chi-shhe-bilshe-zoseredzhennya> [in Ukrainian].
3. Anhel, Ye. (2023, Jun 12). Innovatsiyyi pid chas viyny ne na chasi, ale yak bez nykh vidnovyty krayinu? [Innovations during the war are out of time, but how to rebuild the country without them?]. *ZN.ua*: Website. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/innovatsiji-pid-chas-vijni-ne-na-chasi-ale-jak-bez-nikh-vidnoviti-krajinu.html> [in Ukrainian].
4. Byelyalov, T. (2022). Innovatsiynny rozvytok pidpryyemnytstva v umovakh viyny ta v pislyavoyenny period [Innovative development of entrepreneurship in the conditions of war and in the post-war period]. *KNUTD Electronic Repository*: Website. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20218/1/PIONBUG_2022_P066-067.pdf [in Ukrainian].
5. Davymuka, S. A., & Fedulova, L. I. (2016). *Rehional'ni innovatsiynni ekosystemy: napryamy rozbudovy v umovakh yevropeys'koyi intehratsiyyi* [Regional innovative ecosystems: directions of development in the conditions of European integration]. Lviv. [in Ukrainian].
6. Fedulova, L. I. (2011). «Innovatsiyna pauza» ta «Innovatsiynny paradoks» Ukrayiny [«Innovation pause» and «Innovation paradox» of Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 10, 46-52. [in Ukrainian].
7. Kushch, O. (2023, Aug 14). Ukrayina – ne Pol'shcha i ne Turechchyna. Yak uspishni krayiny prodayut' mashyny i tekhniku, poky ukrayintsi torhuyut' zernom [Ukraine is not Poland or Turkey. How successful countries sell machines and equipment while Ukrainians trade in grain]. *Focus*: Website. Retrieved from <https://focus.ua/uk/opinions/585456-ukrajina-ne-polshcha-i-ne-turechchina-yak-uspishni-krajini-prodayut-mashini-i-tehniku-poki-ukrajinci-torguyut-zernom> [in Ukrainian].
8. Horovyy, V. (2015). Natsional'na nauka i natsional'nyy interes [National science and national interest]. *NAS of Ukraine*: Website. Retrieved from https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/15012.002.pdf [in Ukrainian].
9. Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na period do 2030 roku [Strategy of innovative development of Ukraine for the period until 2030] (2019). *Government portal*: Website. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku> [in Ukrainian].
10. Global Innovation Index (2022). *WIPO*: Website. Retrieved from https://www.wipo.int/global_innovation_index/en
11. Doroshenko, D., & Zenova, M. (2023, Mar 23). Zberezhennya kul'turnoyi spadshchyny v umovakh voyennoho stanu ta innovatsiyna ekosystema Ukrayiny: XIV Mizhnarodnyy biznes-forum [Preservation of cultural heritage under martial law and innovative ecosystem of Ukraine: XIV International Business Forum]. *IP office*: Website. Retrieved from <https://nipo.gov.ua/kultura-innovatsiyna-ekosystema> [in Ukrainian].
12. Nove shchomisyachne opytuvannya pidpryyemstv. Vypusk 12 (04.2023). Ukrayins'kyy biznes pid chas viyny [New monthly survey of enterprises. Issue 12 (04.2023). Ukrainian business during the war] (2023). *Institute of Economic Research and Political Consultations*: Website. Retrieved from <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7191> [in Ukrainian].
13. Bazovi rishennya dlya planu vidnovlennya Ukrayiny, yaki ne mozhna ihnoruvaty [Basic solutions for Ukraine's recovery plan that cannot be ignored] (2023, Apr 27). *ZN.ua*: Website. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/bazovi-rishennja-dlja-planu-vidnovlennja-ukrajini-jaki-ne-mozhna-ihnoruvati.html> [in Ukrainian].
14. Yevropeys'ka innovatsiyna rada nadast' 20 mln yevro na rozvytok innovatsiy v Ukrayini [The European Innovation Council will provide 20 million euros for the development of innovations in Ukraine] (2023, May 11). *Legal newspaper*: Website. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/golovna/evropeyska-innovatsiyna-rada-nadast-20-mln-evro-na-rozvitok-innovaciy-v-ukrayini.html> [in Ukrainian].
15. Dlihach, A. (2022, Mar 24). Ukrayina maybutn'oho – pohlyad z 2030 roku [Ukraine of the future – a view from 2030]. *Economic truth*: Website. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560> [in Ukrainian].
16. Yurynets, Z. V. (2016). Innovatsiynny potentsial i derzhavna innovatsiyna polityka v systemi pidvyshchennya konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky [Innovative capacity and state innovation policy in the system of improving the national economy competitiveness]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 4, 35-37. [in Ukrainian].

Davymuka S. A. The innovation imperative of Ukraine's recovery strategy

Efficient use of innovations as an imperative for socio-economic development and solving economic, environmental, social, and cultural problems should be one of the factors of Ukraine's victory in the Russian-Ukrainian war and

ensuring its post-war recovery and the proper place of the national economy in the global economic system. This has a significant impact on the search for ways to shape the state economic policy aimed at innovative development and requires both additional research on the features of the innovation factor and a critical analysis of its neglect both in the pre-war and post-war periods. The article reveals the peculiarities of a new stage of implementation of the principle of innovative imperative of socio-economic recovery of the Ukrainian state which suffered during the Russian-Ukrainian war. The author proves that, according to all international ratings, Ukraine's intellectual capacity is at a high level and is increasingly valued in the world, but in practice there is a lack of a proper role of the state in creating an environment (innovation ecosystem) for its realization as a key factor in the country's socio-economic development and ensuring its competitiveness, self-sufficiency and national security. The article substantiates the idea that today the restoration of production, social, and economic processes in Ukraine, both in the context of hostilities in the de-occupied territories and in the post-war period throughout the entire territory, should be based on effective strategies and projects for their implementation, based on the innovative imperative of development, taking into account the national peculiarities of innovation capacity, which will allow avoiding many mistakes, reducing material costs and time, and optimizing the own algorithm for implementing reforms. The author substantiates the suggestions that in order to restore Ukraine's sovereignty, self-sufficiency, and security, a systematic assessment of the situation is needed already today in terms of creating the preconditions for the use of the innovation factor, which will help the society to draw conclusions and move forward in the right direction.

Keywords: innovation, scientific developments, innovation imperative, recovery, innovation capacity.

Давимука Степан Антонович – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (e-mail: davymuka.s@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000000248402100>).

Davymuka Stepan Antonovych – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Leading Researcher of the Department of regional financial policy of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 10.09.2023 р.